

www.ketab.ir

سرشناسه	بدیع زادگان، سیدشهاب الدین، - ۱۳۲۷
عنوان و نام پدیدآور	نطق لال: زندگی نامه و شرح غزلیات مرحوم میرزا بدیع موسوی اصفهانی معروف به حاج میرزا بدیع درب امامی / تحقیق و شرح سیدشهاب الدین بدیع زادگان.
مشخصات نشر	اصفهان: مهان، ۱۳۹۳.
مشخصات ظاهری	۲۲۲ ص.: مصور.
شابک	978-600-95092-0-1
وضعیت فهرست نویسی	فیا
عنوان دیگر	زندگی نامه و شرح غزلیات مرحوم میرزا بدیع موسوی اصفهانی معروف به حاج میرزا بدیع درب امامی.
موضوع	بدیع درب امامی، ۱۲۵۱ - ۱۳۱۸ ق. -- نقد و تفسیر
موضوع	شعر فارسی -- قرن ۱۳ ق. -- تاریخ و نقد
رده بندی کنگره	۳۹۱: ۶۰۶/۴/۶/۹۱۴ PIR
رده بندی دیویی	۱۰۹۰
شماره کتابشناسی ملی	۳۱۶۰۶۰۰

نطق لال

(زندگی نامه و شرح غزلیات فقیه ابن ۳۰۰ مرحوم حاج میرزا بدیع درب امامی اصفهانی)
فراهم آوری، پژوهش، گسترش، ویراستاری، تصحیح، ارایه: سید شهاب الدین بدیع زادگان

چاپ اول: تابستان ۹۴

شمارگان: ۱۰۰۰

چاپ: هشت بهشت

لیتوگرافی: نقش

طرح جلد: سید شهاب الدین بدیع زادگان

خط روی جلد: سید احمد بدیع زادگان

اجرای طرح جلد: تک نگار

ناشر: مهان، اصفهان، بلوار دانشگاه اصفهان، مجتمع پردیس، ۱۱

تلفکس ۰۳۱۳۶۲۹۶۲۱۰ تلفن ۰۳۱۳۲۷۲۳۱۴۳

shahabzadegan@gmail.com

فهرست موضوعی

۹.....	تمثال مرحوم حاج میرزا بدیع.....
۱۱-۱۰.....	نمونه‌ی خط بدیع در نسخه‌ی اصلی.....
۱۳.....	پیش‌گفتار.....
۲۱.....	تقریب آقای مصطفی هادوی (شهیر اصفهانی).....
۲۵.....	یادداشت آقای دکتر محمد علی چلونگر.....
۲۷.....	مقدمه‌ی آقای دکتر محمد حسین ریاحی (شرف الدین اصفهانی).....
۳۵.....	زندگی‌نامه.....
۳۵.....	تولد تا تحصیل در حوزه.....
۳۷.....	تحصیل و تدریس آثار او.....
۴۱.....	شیوه‌ی زندگی، خلعت و خیمه.....
۴۴.....	استادان بدیع.....
۴۶.....	مقام علمی و شاگردان بدیع.....
۵۷.....	اوضاع اجتماعی و سیاسی و اقتصاد عصر عفتن در دوران بدیع.....
۶۵.....	مقام معنوی بدیع.....
۶۹.....	سرانجام بدیع.....
۷۱.....	سبک غزل‌ها.....
۷۷.....	اشتراک دید با حافظ.....
۷۷.....	اقتفا و استقبال.....
۸۰.....	استقلال معنایی.....
۸۱.....	زبان ادبی.....
۸۱.....	بی‌پروایی در عشق ورزی.....
۸۲.....	معشوق و مطرود.....

۸۵.....	انحصار طلبی.....
۸۵.....	شیوایی بیان.....
۸۶.....	لطیفه سرایی.....
۸۷.....	سختی‌های سیر و سلوک.....
۸۹.....	اختلاف با حافظ.....
۸۹.....	مدح شاهان.....
۹۰.....	مسلک اندیشه.....
۹۱.....	روانی و سادگی بیان.....
۹۳.....	چند ویژگی در غزل بدیع.....
۹۳.....	غم.....
۹۴.....	ارادت به خاندان عصمت و طهارت.....
۹۴.....	تکرار قافیه.....
۹۶.....	بیت تخلص.....
۹۷.....	کاربرد ساده‌ترین واژه‌ها.....
۹۷.....	ترکیب‌های نادر.....
۹۸.....	موسیقی کلام.....
۹۹.....	دیوان غزلیات.....
۹۹.....	غزل‌ها و دست‌خط بدیع و چند تذکر.....
۱۰۱.....	بیت‌های نامفهوم.....
۱۰۳.....	غزلیات.....
۲۳۱.....	شجره نامه.....
۲۳۵.....	واژه نامه.....

هووالعلیم

«پیشگفتار»

شکر، خدایی را سزااست که خدایی، تنها او دارد و ناخدایی^۱ تنها او داند. از قیل فیض او پویندگانش را فضل رسد و از فضل او فیض به جویندگانش رسد. تابندگان رحمتش از عرشیان تا بندگان بنوازند، تا بردگان عزتش از فرش ذلت، با نردبان عشق بر عرش عزت، مسدّد روند و اندر عیش جنت، مخلّد شوند.

و اما آنچه در این دیباچه خواهیم آورد، شرحی کوتاه از سایه روشن زندگی مرحوم آقای «*حاج میرزا یحیی موسوی درب امامی اصفهانی*» است، و بررسی اجمالی شیوهی ایشان در رودن خنک در آن اندازه که درتوان باشد. نگارنده خود بر این باور است که:

گرچه آن مرحوم گرایشی به اضمار ضل و دانش نداشت،

گرچه خود را در بحر غم دوست سرو ساخته، در وادی عرفان سیری شتابگیر نموده بود،

گرچه شاعر حرفه مسلکی که نان از قیل شعرش می خورد نبود،

و اگرچه تمامی دیوانش صد و شش غزل بیش ندارد اما آنچه در کوزه‌های کوچک جمع گشته، بحری است بزرگ که بهره‌ای بزرگ‌تر به پویندگان پژوهندگان پهن‌دشت عرفان و سلوک عاشقی می‌رساند؛ و می‌تواند به سهم خود در سیراب نمودن نیکو سیران این تیه سترگ نقش داشته‌باشد. بنابراین بازماندگان آن عزیز و اسوهی تقوا و فروتنی راست که بار فروهشته بر دوش گیرند و مسؤولیتی که بایسته‌است انجامی شایسته دهند.

۱- «ناخدا»: ترکیبی از واژه‌های «*ناو*» + «*خدا*» یعنی صاحب کشتی؛ و در این جا منظور، صاحب کشتی آفرینش است.

برای این کار، و برای شناخت روحیات و گرایشات باطنی ایشان و نگرشی که به خالق و مخلوق و خلقت داشته‌است، نخست دوران زندگی شصت و هفت ساله‌ی ایشان را پس از مراجعه به سرگذشت‌نامه‌ها و تاریخ‌هایی که به مناسبت‌های گوناگون به رشته‌ی تحریر درآمده‌اند چند قسمت نمودیم، و در آخر به غزلیات آن مرحوم جلیل که عنوان این کتاب است همراه با توضیحاتی کوتاه پرداختیم؛ اما چون بسیاری از اشاره‌های پسینان برگرفته از نوشته‌های پیشینان و شبیه هم بود، آوردن عین عبارت سرگذشت‌نامه‌های مرجع را لازم ندیدیم. جویندگان برای آگاهی بیشتر می‌توانند به نشانی‌هایی که در زیرنویس‌ها معرفی کرده‌ایم مراجعه نمایند.

خاطر خوانندگان محترم را نیز به این نکته‌ی اصلی و مهم - که در پرداختن به زندگی‌نامه‌ها باید لحاظ شد - جلب می‌نماید، که به موازات احترامی که به آن عزیز بر نگارنده و سایر اخلاقیات باید است، تلاش شده این نوشته از هدف خود یعنی معرفی، و نه تعریف، دور نشود؛ زیرا این سخن است گاهی در زندگی ایشان رویدادهایی بوده که چندان برای ما روشن نیست، یا بی‌سود شده که آرش^۱ آن پوشیده است، و نمی‌دانیم که نظر آن مرحوم چه بوده است. پس هر جای دیوان چنین بیتی بود یا دیدگاهی بی‌طرفانه به آن پرداخته‌ایم، هر جا شا بیتی نیز بوده از تمجید و تکریم فروگذار ننموده‌ایم.

این نیز باید ابراز گردد که جامعه‌ی هدف این کتاب، معرفی شخصیت‌ها و شرح اشعار، هم بزرگان و صاحب‌نظران و استادان علم و ادب، و هم مردم کوچه و بازارند؛ بنابراین جایی که به نظر می‌آید شرح و بسطی افزون از قاعده آمده است، توجه و نگاه به تمامی جامعه‌ی هدف بوده‌است.

امید است خوانندگان ادیب و دوست‌داران هنر چنانچه لغزش یا کوتاهی در هر جای این نوشته مشاهده نمودند، نخست بر کم سوادِی نگارنده ببخشند؛ دوم برخورد فرض بدانند که راهنمایی پدیدآورندگان این نسخه، برکت است و خیر؛ و آنان را از

فیض دانش و توجه موشکافانه‌ی خویش در اذامه‌ی این راه و شاید چاپ پسین آن بهره‌مند سازند.

در اینجا باید با افسوس و تائر بسیار از درگذشت علامه «سید محمد علی روضائی» یاد کرد. هنگامی که نگارنده در حال نگارش این کتاب و تهیه‌ی مستندات آن بود با بهت و حیرت از درگذشت ایشان آگاهی یافت. زبان، در از دست دادن ایشان حقیقتاً قاصر، و زیان، در از دست رفتنش واقعا وافر که مصداق «از شمار دوجشم یک تن کم، وز شمار خرد هزاران بیش» است. به هر حال از سویی این فرصت ذی‌قیمت از دست ما رفت که به سبب آشنایی و دوستی ایشان با فرزند کهنتر مرحوم «بدیع» یعنی مرحوم «جهاد سرور»^۱ «مسلمین حاج میرزا فتح‌الله بدیع‌زادگان» می‌توانستیم در جهت معرفی هرچه بیشتر و بهتر مستندتر مرحوم «بدیع» از وی بهره‌ها گیریم، از دیگر سو نیز فرصت‌ها از کتاب‌های علمی ایران دریغ شد. امید که بایاری فرزند گرانقدر مرحوم «روضائی» بتواند به دست‌نشرشته‌های مرحوم «بدیع» که اکنون در کتابخانه‌ی معتبر به جامانده از مرحوم پدر وجود دارد دست یافت؛ نیز به عنوان باقیات‌الصالحات مکتوب و بسیار ارزشمند فراروی پویندگان دانش و ارزش قرار گیرد.

اما در واپسین روزهایی که این کتاب برای چاپ آماده می‌شد، در اثر اتفاقی میمون و مبارک، این امر به تأخیری خیرانگیز افتاد. کارنامه یا راهنمایی مسؤول محترم کتابخانه‌ی «مجموعه‌ی تخت‌بولاد / اصفهان»^۲ به نسخه‌ای در دیوان آن مرحوم که نزد آقای «مهندس سید محمد باقر مرتضوی درچه‌ای»^۳ اسرار دست یافت. گرچه این نیز از روی نسخه‌ای که چندان خوانا نبوده نوشته‌شده و جال‌دگی‌ها دارد؛ اما همین امر، دلیل بر اعتماد به امانت‌داری ایشان در نسخه‌نویسی است. اشتباه‌های نوشتاری در نسخه‌ی اخیر دیده می‌شود، که برخی را گمان برده‌شد به سبب خوانا نبودن همان نسخه‌ی اولین بوده است؛ مانند این بیت غزل ۴:

۱- یعنی جناب آقای حمید خلیلیان که خود دارای چند اثر در حوزه‌ی کتاب و مقاله است. حدیث و پیگیری نامبرده از سال ۱۳۸۲ تاکنون - که در این سمت انجام وظیفه‌ی مشر دارد - در معرفی نامداران بی‌نام آرام گرفته در تخت بولاد اصفهان شایان تقدیر است. نام این افراد دلسوز یقیناً در این راستا ثبت و ماندگار خواهد شد.

کسی زیر مغان سوی شیخ برگوید شکسته‌ام چو دلت پشت چرخ فاسد را

در حالی که در نسخه‌ی دست‌نویس مستند ما، به روشنی «حاسد» است. البته چون «فاسد» قافیه‌ی بیت پیشین نیز هست، بنابراین «حاسد» که صفتی قابل‌تر از «فاسد» برای چرخ است می‌تواند انتخاب مناسب‌تری از سوی شاعر باشد.

البته از دید صاحب‌نظران پوشیده نیست که در این گونه نسخه‌برداری‌ها که تنها برای نیاز شخصی - و نه برای ارایه به مجامع علمی - است، دقتی شایدو باید به کار نمی‌رود تا برپایه‌ی آن بتوان به دآوری نشست یا ارجاع سند داد، ولی با نگاه به همین نسخه می‌توان به سبب نسخه‌بردار در ضبط درست اعتماد کرد.

آقای «مرتضوی» در آغاز نسخه‌برداری از نسخه‌ی برادر مرحومش این گونه نوشته‌است:

«شاعر مرحوم آیت‌الله حاج میرزا ابوسعید موسوی رحمه‌الله علیه که در سال ۱۲۵۱ هجری قمری در اصفهان متولد و در روز جمعه ۲۱ شعبان ۱۳۱۸ هجری قمری به سن ۶۷ سالگی به رحمت ایزدی واصل گردید و در تخت فولاد مدفون گردید. از روی نسخه‌ای که در بهمن ماه ۱۳۴۰^۱ از روی نسخه‌ی اصلی^۲ آن که نزد مرحوم مشفق^۳ بوده استنساخ گردیده‌بود.»

پس در حال حاضر می‌توان گفت: نسخه‌ی اول همان است که نزد برادر آقای سیدمحمدباقر بوده، نسخه‌ی دوم هم نسخه‌ای است که ایشان در سال ۱۳۷۱ خورشیدی از روی نسخه‌ی اول نوشته‌است. با این حال این نسخه هم اندک اختلاف‌هایی با نسخه‌ای که در دست نگارنده است دارد.

در هر حال غزل‌ها و بیت‌هایی که از نسخه‌ی دوم آمده است با {مرتضوی}، و آن‌هایی که از متن دست‌نویس است - در صورت نیاز به شرح یا توضیح - با {اصلی}،

۱- منظور نسخه‌ی برادرشان است.

۲- مرحوم «مشفق» یکی از اهالی متدین و صاحب قریحه‌ای بود که آیات عظام و حجج اسلام از وی می‌خواستند که هنگام مرگ، بدن آنان را غسل و کفن و دفن نماید.

و نسخه‌ی مرحوم «مشفقی» که اینک نشانی از آن نیست و شاید دست‌نویسی دیگر از مرحوم «بدیع» بوده {مشفقی} نام‌گذاری شده‌است. ناچار ترتیب غزل‌ها نیز بر اساس نسخه‌ی آقای «مرتضوی» بسته‌شد، سپس اما در زیر نویس‌ها به ترتیب غزل‌ها در نسخه‌ی دست‌نویس نیز اشارت رفت.

آن‌چه که به نظر نگارنده مبهم مانده، شباهت {مشفقی} با {اصلی} است. و این گمان که هر دو در حقیقت یکی هستند که دست به دست و گسسته گشته هنگامی فوت می‌گیرد که کسر و نقصی اگر در {اصلی} هست و مثلاً واژه‌ای پاک شده یا خوانا نیست، یا وزنی درست در نیامده، نایستی این نقص در {مشفقی} بوده سپس به {مرتضوی} برساند کرده‌باشد، اما هست. مثلاً در {اصلی} آخر مصراع اول و آغاز مصراع دوم این بیت پاک شده است:

من و دل چاه زرخدن و دبیم... ن افسرده بیفتاد به چاه من و دل

این اتفاق نباید در {مشفقی} همین‌گونه باشد ولی {مرتضوی} نشان می‌دهد که آنجا هم پاک شده‌است. بنابراین به‌سازایی {اصلی} با {مشفقی} یکی است، که شاید پس از خارج شدن از دست مرحوم «مشفقی» در اختیار نوه‌ی دختری مرحوم «بدیع» یعنی مرحوم «سیدعلی بدیع زادگان» منحصراً به «هور» قرار گرفته باشد؛ یا که این نسخه مدتی نزد مرحوم «مشفقی» بوده، سپس «هور» بازگردانده شده‌است.^۲ اما اگر چنین باشد پس اختلاف‌هایی که بین {اصلی} و {مرتضوی} هست چیست؟ آیا خطای انسانی است؟

*** ** *

از نخستین روزهای شروع این مهم به تأخیر افتاده، ادب پروران و ادیب نوازانی بودند که این کمترین را زیر ذره‌بین خویش دیده، به محض آگاهی از این تصمیم، با

۱- پدر نگارنده

۲- شاید برخی واژه‌ها و تعبیرهایی که با مداد در کنار غزل‌های {اصلی} نوشته شده و به تشخیص حقیر از «هور اصفهانی» نیست، از مرحوم «مشفقی» باشد.

زبان گرمابخش خویش به ادامه‌ی راه تشویق می‌نمودند و حسب عادت مألوف خویش چراغ راهنمای تاریک و روشن‌های مسیر در پیش رو می‌شدند. ضمن تشکر صمیمانه از این عزیزان و در پاسداشت حرمت کلک ارزش آفرینشان، یادداشت‌های سه تن از بزرگواران گرانقدر و صاحب نظر اصفهان، تقریظ استاد گرانمایه و شاعر ارجمند، نویسنده‌ی پر تلاش، دبیر بازنشسته‌ی اصفهان و مدرس مدارس عالی و رئیس انجمن ادبی اصفهان جناب آقای «مصطفی هادوی» متخلص به «شهریر»، یادداشت جناب آقای «دکتر محمدعلی چلونگر» نویسنده و محقق ارزشمند و معتمد و دانشیار دانشمند «دانشگاه اصفهان»، و مقدمه‌ی جناب آقای «دکتر محمد حسین ریاحی» پژوهشگر فرهیخته و «اصفهان نیاس» نامور و مدرس دانشگاه‌های فرهنگیان و آموزش عالی را زینت‌بخش کتاب گردانیدم.

*** **

لازم و بایسته است که از دوستان ادب دوست و بستگان و آشنایانی که حقیر را با علم به بضاعت مزجات در به انجام رساندن این اثر به هر روش مستقیم و غیر مستقیم یاری و تشویق نمودند یاد شود:

مادرم، حاجیه خانم «صفیه صفایی/فخرالسادات»، که این اثر تقدیم ایشان باد،

همسرم، «روشنک محبوب»، که با بردباری یار من بود

خواهر بزرگوارم، حاجیه خانم «منیرالسادات بدیع‌زادگان»، که به استعانت عالی و سرمایه‌ی مادی و معنوی ایشان این مهم وجوب انتشار یافت،

و برادر بزرگوار و دانشمند جناب آقای «سید/احمد بدیع‌زادگان» که نسخه‌ی اصلی را در اختیار اینجانب قرار داده، مرا در خواندن اشعار و مقابله‌ها و سفارش‌ها مدیون خویش ساختند.

اسامی دیگر بزرگواران ذی‌منت به این شرح است: جناب آقای «سید محمود بدیع‌زادگان» بزرگ خاندان، برادرم جناب مهندس «سیدشجاع‌الدین بدیع‌زادگان»،

جناب آقای مهندس «سید محمد باقر مرتضوی درچه‌ای»، جناب آقای «سید وهاب بدیع‌زادگان»، دانشمند معزز جناب آقای دکتر «سید احمد تویسرکانی»، نویسنده و پژوهشگر خستگی‌ناپذیر جناب آقای «حمید خلیلیان»، جناب «حجه الاسلام و المسلمین حاج آقا خالقی» مدرس حوزه و امام جماعت محترم امام‌زاده «محمد بن زید بن امام حسن علیه السلام»، جناب آقای «سید احمد عقلی» و محقق افتاده، متعهد و دوست گرامی جناب آقای دکتر «علی جلونگر».

در تدوین و تبیین غزلیات علاوه بر مراجعات متعدد به منابع، از پایگاه‌های اینترنتی «گنج‌نور» و «کتابخانه‌ی دیجیتال نور» نیز استفاده شده است. در برخی امور فنی نیز از همکاران، به‌ویژه «نشر نوشته» بهره برده‌ام.

سید شهاب‌الدین بدیع‌زادگان

www.ketaboo.ir